CAG
Centrum Agrarische Geschiedenis

Verslag

Betreft: Domein 4-Overleg Datum: 7/12/2021

Aanwezig: Hilke Arijs (Erfgoedcel Zender), Jet Bakels (KIEN), Joris Colla (KADOC), Lieselot Cornelis (ETWIE), Hilde Cuyt (Erfgoedcel CO_7), Mies De Groote (Erfgoedcel Zuidwest), Steven Dewaele (MOT), Maarten Jacobs ('t Grom), Jeroen Janssens (Erfgoedcel Kempens Karakter), Hanane Llouh (Erfgoedlab Antwerpen), Kato Masschelein (CEMPER), Femke Paulussen (CAG), Ruth Pirlet (NAVIGO), Pieterjan Quisquater (Cultuurregio Leie Schelde), Leen Roels (Erfgoedcel Mijn-Erfgoed), Ina Ruckebusch (Bakkerijmuseum), Michelle Segers (Erfgoedcel Zuidrand), Pauline Stoffelen (Erfgoedcel Kusterfgoed), Chloé Turlotte (FeliXart), Bea Vaes (Bokrijk Openluchtmuseum), Phaedra Vanoppen (Bokrijk|Vakmanschap & Erfgoed), Shana Van Hauwermeiren (Werkplaats immaterieel erfgoed), Niko van Kemseke (Erfgoedcel Waasland), Hugo Verhenne (Erfgoedcel Terf), Greet Verschatse (Texture).

Verontsch.: Julie Aerts (Parcum), Joke Boey (Kusterfgoed), Pieterjan Buggenhout (Erfgoedcel Denderland), Sofie De Veirman (Erfgoedcel Land van Dendermonde), Philippe Debroe (Sputnik), Elien Dousselaere (FARO), Davy Jacobs (Jenevermusuem), Ellen Janssens (Erfgoedcel Viersprong), Jürgen Vanhoutte (Erfgoedsite Tienen), Janna Lefevere (Stuifzand), Stijn Marinus (Erfgoedcel Noorderkempen), Jorijn Neyrinck (WIE), Lieze Neyts (Erfgoedcel Zuidwest), Gwendolyne Roggeman (Comeet), Annelies Tollet (Erfgoedcel Brussel), Ina Verrept (Erfgoedcel Brugge)

Verslag: Chantal Bisschop en Laura Danckaert

Agenda van de vergadering

1. Welkom
2. Rondje van de tafel: wie is wie?
3. Bevraging 2020
4. Presentatie CAG: MOES-tuin
5. Presentatie CAG: lopende erfgoedzorgtrajecten
6. Presentatie Bokrijk | Vakmanschap & Erfgoed + CAG: Focus Vakmanschap
7. Presentatie Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland + CAG: Water & Land
8. Presentatie Werkplaats immaterieel erfgoed: ICE (in)begrepen
9. Presentatie Erfgoedlab Antwerpen: Au fond Stuivenberg
10. Rondje van de tafel: plannen, vragen, tips, kruisbestuivingen
11. Afscheid

Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG) vzw
Atrechtcollege
Naamsestraat 63, bus 5308
3000 – Leuven (België)
www.cagnet.be / contact@cagnet.be
Tel. +32 (0) 16 32 35 25
BTW: BE 0473.877.761
IBAN BE65 4310 7610 9196
BIC: KREDBEBB

1 Welkomstwoord

Chantal heet iedereen van harte welkom op dit digitale overleg en licht het programma even toe.

2 Rondje van de tafel: wie is wie?

1. Chantal Bisschop (CAG), stafmedewerker immaterieel erfgoed.
2. Laura Danckaert (CAG), projectmedewerker en ondersteuning immaterieel erfgoed.
3. Hilke Arijs (Erfgoedcel Zender), beleidscoördinator cultureel erfgoed. Erfgoedcel Pajottenland-Zennevallei heet nu Zender!
4. Jet Bakels (KIEN), wetenschappelijk medewerker Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland
5. Joris Colla (KADOC), consulent en beheerder bij KADOC, documentatie- en onderzoekscentrum voor religie, cultuur en samenleving.
6. Lieselot Cornelis (ETWIE), kennismedewerker bij Expertisecel Technisch, Wetenschappelijk en Industrieel Erfgoed.
7. Hilde Cuyt (Erfgoedcel CO_7), coördinator erfgoedcel, regio Ieper-Poperinge.
8. Mies De Groote (Erfgoedcel Zuidwest), publieksconsulent.
9. Steven Dewaele (MOT), conservator Museum voor de Oudere Technieken in Grimbergen.
10. Maarten Jacobs (’t Grom), directeur-conservator Museum van de Groentestreek.
11. Jeroen Janssens (Erfgoedcel Kempens Karakter), coördinator, regio Lier – Herentals - Heist-op-den-berg.
12. Hanane Llouh (Erfgoedlab Antwerpen), projectmedewerker.
13. Kato Masschelein (CEMPER), tijdelijk medewerker immaterieel erfgoed bij het Centrum voor Muziek- en Podiumerfgoed.
14. Femke Paulussen (CAG), stafmedewerker publiekswerking.
15. Ruth Pirlet (NAVIGO), wetenschappelijk medewerker.
16. Pieterjan Quisquater (Cultuurregio Leie Schelde), consulent cultureel erfgoed, onder andere dossiers rond immaterieel erfgoed en collecties.
17. Leen Roels (Erfgoedcel Mijnerfgoed), regio Genk, voormalige mijnstreek.
18. Ina Ruckebusch (Bakkerijmuseum Veurne), wetenschappelijk medewerker.
19. Michelle Segers (Erfgoedcel Zuidrand), medewerker publiekswerking en immaterieel erfgoed regio Kontich, Aartselaar, Borsbeek…
20. Pauline Stoffelen (Erfgoedcel Kusterfgoed)
21. Chloé Turlotte (FeliXart), medewerker publieksbemiddeling
22. Bea Vaes (Bokrijk Openluchtmuseum), publieksbemiddeling, educatie en gidsenwerking.
23. Phaedra Vanoppen (Bokrijk | Vakmanschap & Erfgoed), coördinator van Vakmanschap & Erfgoed, landelijk platform voor historisch en hedendaags vakmanschap in Vlaanderen.
24. Shana Van Hauwermeiren (Werkplaats immaterieel erfgoed), stafmedewerker participatie en borging.
25. Niko van Kemseke (Erfgoedcel Waasland)
26. Hugo Verhenne (Erfgoedcel Terf), stafmedewerker publiekswerking.
27. Greet Verschatse (Texture)

3 Bevraging 2020

Het is al weer de zesde keer dat het Domein 4-Overleg samenkomt, met allerlei professionele spelers die bezig zijn met het immaterieel erfgoed van domein 4: natuur en universum. In 2020 lanceerden we na het vijfde D4O, dat voor het eerst digitaal doorging, een korte **bevraging**. Daaruit bleek dat de formule zoals vandaag met **meerdere sprekers en een rondje van de tafel** als interessant werd bevonden. De **uitwisseling** die we zelf zo belangrijk vinden, is digitaal echter niet zo simpel. We missen het informele, waarvoor een fysieke bijeenkomst beter geschikt is. Het vooraf samengestelde **schriftelijk rondje** van de tafel hielp om het overleg behapbaar te houden en bleek ook voor jullie nuttig. Daarom passen we deze formule ook vandaag opnieuw toe. Vorig jaar werden de presentaties als **relevant** beoordeeld, maar soms te gedetailleerd. Aan de vraag naar **actueel onderzoek en inspiratie uit binnen- en buitenland** proberen we vandaag al tegemoet te komen, onder andere door de presentatie van Jet Bakels straks. We polsten ook naar het **vergaderritme**. Een keer per jaar werd prima beoordeeld, met eventueel ad hoc bijeenkomsten waar nodig. Op dit laatste willen we graag meteen inspelen. Net als heel wat andere organisaties zal in 2022 een nieuw beleidsplan voorbereiden. In het voorjaar van 2022 zouden daarom we graag een fysieke bijeenkomst plannen om samen naar de volgende beleidsperiode te kijken.

4 CAG: project MOES-tuin

Door Femke Paulussen en Laura Danckaert.

In het koepelproject MOES-tuin (2022-2023) willen we mensen rond **M**aterieel en immaterieel, **O**nroerend en levend (moestuin)**E**rfgoed **S**amenbrengen, vandaar **MOES-tuin**. We gaan dat **erfgoed van, over en in de moestuin** in kaart brengen. We kijken daarvoor naar het gekende erfgoed, publieke collecties en privéverzamelaars, maar ook naar moestuiniers zelf, de kennis in hun handen en hoofden en hoe we dit optekenen en doorgeven. Een relevante selectie van het erfgoed willen we gaan onderzoeken en waarderen.

Onder moestuin en moestuinieren begrijpen we alles wat geproduceerd wordt voor **privégebruik**. We kijken zowel naar de **private moestuin** die bij mensen in voor- of achtertuin, op het dak of het balkon kan liggen, maar ook naar ook **sociale initiatieven** waar mensen samenkomen om te moestuinieren. We kijken daarnaast naar de ruimte voor de moestuin, die is doorheen de tijd immers grondig gewijzigd van kasteeltuinen en abdijtuinen vroeger tot verticale tuinen, daktuinen vandaag. We hebben daarnaast extra aandacht voor de **mensen en handen** die in de moestuin werken, de beweegreden van mensen om te gaan moestuinieren. De technieken en praktijken die zij toepassen en de tradities die in en rond de moestuin aanwezig zijn. Het **moestuinerfgoed is zeer breed, allesomvattend en heel divers**. We kijken naar roerend en museaal erfgoed, objecten en werktuigen natuurlijk, maar ook naar archivalisch en documentair erfgoed, naar vakmanschap en tradities en naar onroerend en levend erfgoed voor zover het verband houdt met de moestuin.

Drie rode draden lopen doorheen het hele project. Ten eerste inzetten op **duurzaamheid en circulair gebruik**, dit is ook inhoudelijk sterk verbonden met de moestuin. We willen ten tweede **diversiteit en**

inclusie meenemen. Het is een thema dat iedereen kan aanspreken en daardoor verbondenheid kan versterken. We kijken ten slotte naar de **continuïteit en discontinuïteit** tussen vroeger, vandaag en morgen. Dat is een belangrijke lijn, want moestuinieren is iets van alle tijden maar zeker vandaag ook terug erg populair.

In de projectaanvraag werden verschillende **partners** betrokken. We hebben erfgoedpartners in 't Grom en Huis van Alijn. Erfgoedcellen CO_7, Haspengouw en Mechelen nemen een actieve rol op in de proeftuinen. We werken nog met een aantal moestuinpartners samen, nl. Velt, Tuinhier en Landelijke Gilden, vooral in communicatie naar de achterban en in de proeftuinen. Tenslotte is ook Cera partner.

We werken in MOES-tuin op twee niveaus. Vanuit CAG werken we aan een overzicht van het moestuinerfgoed, een **staalkaart** van tastbaar en niet-tastbaar erfgoed. Die wordt opgesteld rond vier thema's die verband houden met het **ritme van de moestuin en de seizoenen**: het voorbereiden, zaaien en planten, het onderhouden van de moesten, het oogsten, en het verwerken van de oogst. Diezelfde thema's komen ook aan bod in de **proeftuinen**. Die zullen een plek vinden in drie regio's: Haspengouw, Mechelen en zuidelijke Westhoek, verbonden aan de drie erfgoedcellen die mee trekken. We willen daarin vooral mensen **samenbrengen**, kennis en tradities **uitwisselen** en aandacht besteden aan link tussen immaterieel en materieel erfgoed. Mensen gaan met werktuigen en heel wat materiaal aan de slag. Zijn ze zich bewust van die erfgoedwaarde? Hoe gaan ze ermee aan de slag? Kunnen ze een inkijk geven in hun kennis en kunde? Die kennis en kunde, tradities willen we gaan documenteren en indien mogelijk ook registreren op het platform immaterieelerfoged.be. We werken in de proeftuinen samen met de erfgoedcellen, maar ook met regionale landschappen, welzijnsorganisaties, ecologische en burgerinitiatieven… Iedereen die interesse heeft willen we meenemen in de proeftuinen, die zijn immers niet op een plek gepind maar zullen we zien als samenkomsten in de regio, die op inspirerende locaties doorgaan. De proeftuinen zijn toegespitst op vier thema's die we zullen aansnijden.

Het project wordt opgedeeld in **twee fases**. In **2022** zullen we focussen op onderzoek, het in kaart brengen en in dialoog gaan over moestuinerfgoed. In **2023** staan publieksacties gepland. Heel belangrijk daarin zal de projectwebsite zijn, waarin we informatie kunnen meegeven, een kalender met activiteiten en locaties kunnen delen. We zien deze site ook als een plek waar een virtuele collectie getoond kan worden, een digitale expo enzovoort. Het is een belangrijke digitale plek waar mensen kunnen samenkomen, informatie kunnen vinden. Daarnaast zetten we ook in op activiteiten zoals workshops, demonstraties, tentoonstellingen in de proeftuinen en dergelijke. We willen daar zeker ook kijken of er bij andere partners interesse is om op meerdere locaties activiteiten op te zetten.

We kunnen nog even inzoomen op het **immaterieel erfgoed** van de moestuin. Daarbij focussen we zowel op het verhaal van vakmanschap, moestuintechnieken, kennis die wordt doorgegeven, als op moestuintradities, zoals de pompoenregatta, wedstrijden, pompoenschieten, oogstfeesten en -tradities, allemaal zaken gelinkt aan het moestuinerfgoed. We willen dit vakmanschap en deze tradities in kaart brengen en **registraties** ervan op het **platform** immaterieelerfgoed.be stimuleren. Volgend jaar gaat er sowieso een themacampagne rond Vakmanschap van start, om registraties op het platform te stimuleren. Bij deze een warme oproep om het thema 'vakmanschap' daarbij breed te begrijpen en

ook moestuintechnieken hieronder te laten vallen. Heb je weet van moestuintradities in je werkingsgebied, zouden wij het fijn vinden om er samen met ons werk van te maken om deze geregistreerd te krijgen.

Daarnaast is iedereen ook uitgenodigd om zelf **activiteiten** te organiseren rond de moestuin zoals workshops, open moestuin-dagen, het verzamelen van moestuinverhalen. Deze kunnen wij opnemen in de kalender op de projectwebsite. Is er interesse om mee in te stappen in het project, neem dan zeker contact op met ons!

Vragen en opmerkingen over het project MOES-tuin:

- Zijn industriegewassen uitgesloten?
    - We willen inderdaad inzetten op wat mensen voor **eigen gebruik** gaan telen en kweken in de moestuin. We kijken dus naar die kleinschalige productie, niet naar de professionele teelten of tuinbouw. Het onderscheid tussen privémoestuinen en bedrijfsmatige tuinier is erg belangrijk in dit project. Je kan al snel op een heel ander spoor terechtkomen naar technieken en tradities toe als we ook dat professionele verhaal erbij betrekken.
- Is er een connectie met scholen?
    - Ja, de connectie met **scholen** wordt gelegd. In eerste instantie bij de proeftuinen. De erfgoedcellen hebben de kans om een eigen netwerk uit te bouwen daar, bv. in Haspengouw is er daarop ingezet en zal er een samenwerking zijn met Plattelandsklassen en wordt een link met educatief materiaal gelegd. Anderzijds is er een samenwerking met Landelijke Gilden, ook zij hebben een netwerk van schooltuinen. Op die manier is zeker de link met onderwijs en scholen gemaakt.
- Is het project ook gericht naar morgen? Nieuwe technieken, evt. i.s.m. Inagro en Agrotopia?
    - We richten ons graag ook op **nieuwe technieken**. We zijn er van overtuigd dat we kunnen leren van doorwinterde moestuiniers en dat dit ook voor de toekomst relevant kan zijn. Welke kennis zit er in de hoofden en handen van die mensen, soms al generaties lang, en is dit te linken aan technieken vandaag?
- Erfgoedcel Zender heeft de traditie van de **boerkozen** binnen hun werkingsgebied en haken graag in bij het project. Vanuit ’t Grom wordt alvast meegegeven dat zij een stuk archief van de boerkozen in hun collectie hebben.
- Ook de **klompencultuur** past binnen moestuintradities, de moestuin is de ideale plaats om klompen te dragen.
- Hoe zit het met de link met zadenbibs?
    - Dit kwam al aan bod in overlegmomenten met CO_7 en de proeftuin die daar zal doorgaan. Daar werd al gesproken over het oprichten van een **zadenbib**.
- Ook een **moestuin zonder tuin** is mogelijk. Denk aan witloof in de kelder bijvoorbeeld. Ook op het balkon, het dak… Dat zijn allemaal elementen die we mee begrijpen onder ‘de moestuin’.
    - Bv. *https://fundament2060.be/nieuws/2019/11/8/noordlof-witloof-kweken-in-t-stad*.
- Bonrill wordt als voorbeeld gegeven waar oesterzwammen gekweekt worden in functie van plantaardig eten. (*https://bonrill.be/*)

5 CAG: erfgoedzorgtrajecten

Er wordt een overzicht gegeven van de lopende trajecten richting Inventaris Vlaanderen:

- Het traject rond de **Sint-Antoniusvieringen** in Vlaanderen begeleiden we samen met PARCUM en Histories. Naar aanleiding van de vieringen rond 17 januari zullen allerlei draagvlakacties worden georganiseerd. Oproep in bijlage mag hierrond gedeeld worden!
- Het traject rond de **broodcultuur** werken we uit met het Bakkerijmuseum in Veurne. In september ging een eerste infoavond door met presentaties die de vele verschillende aspecten van broodcultuur in Vlaanderen toonden.
- Het traject rond de **tabaksteelt** werken we uit met Erfgoed Zuidwest en ook vanuit ETWIE wordt het traject opgevolgd. Corona gooit hier wat roet in het eten: de geplande tabaksbabbels werden uitgesteld naar voorjaar 2022. Dit is ook een traject dat met wat controverse te maken krijgt, meer bepaald over de link tussen ICE en gezondheid.
- Het traject rond de ***pirobakken*** wordt ook met Erfgoed Zuidwest uitgewerkt. Hier was het de bedoeling om te starten met het documenteren van deze pirobakken en van daaruit verder te werken naar een erfgoedzorgtraject. Maar ook hier is corona een verstorende factor, want al twee jaar op rij kunnen deze pirobakken niet of niet in hun normale vorm doorgaan. Dit traject wordt hopelijk verder opgepikt volgend najaar.
- Het traject rond de **Paardenprocessie** in Hakendover wordt ook opgevolgd samen met PARCUM en Histories.
- Het traject rond het **jachthoornblazen** op Fürst-Pless en Parforce hoorn volgen we samen met CEMPER op. Daar zijn we betrokken omdat er een sterke link is met de jacht.

Daarnaast zijn er een aantal trajecten die we **blijvend begeleiden**. Soms hebben trajecten die al lang meegaan wat extra ondersteuning nodig en moeten we werkgroepen nieuw leven in te blazen, zoals bv. rond de grondwitloofteelt. Verder blijven we allerlei andere Inventaris-elementen volgen. Voorbeelden zijn de valkerij, waar er vooral rond dierenwelzijn vragen voorkomen en ondersteuning gevraagd is. Dan de trajecten van de frietkotcultuur, de biercultuur enzovoort. Samen met Erfgoedcel Zender ondersteunen we de Koninklijke Maatschappij van het Belgisch Trekpaard (KMBT) en het museum in Vollezele in een Re-Org traject voor de reorganisatie van de uitgebreide maar slecht bewaarde collectie van de KMBT. Een mooi voorbeeld van de belangrijke rol van erfgoedzorg voor materieel erfgoed in het borgen van ICE. Ook in immaterieel erfgoedtrajecten.

Het afgelopen jaar stond ook in teken van een intensief traject naar een multinationaal dossier rond **weidebevloeiing**. We maken met de gemeenschappen in *Lommel* en *Cierreux* deel uit van een groter internationaal netwerk, met ook erfgoedgemeenschappen uit Oostrenrijk, Nederland, Duitsland, Zwitserland, Luxemburg en misschien ook Italië, al is die laatste nog niet zeker van deelname. We hebben al een jaar gewerkt met maandelijkse online bijeenkomsten en een bijeenkomst in Tirol, om op een heel participatieve manier met alle bevloeiers een dossier van te maken. Dat wordt in maart 2022 ingediend voor de representatieve lijst van Unesco. We hopen binnen een tweetal jaar op goed nieuws.

Verder blijven we aandacht besteden aan ICE en **dieren**, dit is in een aantal lopende trajecten wel belangrijk: Sint-Antonius, de paardenprocessie, het jachtgebeuren.

6 Bokrijk | Vakmanschap & Erfgoed: Focus Vakmanschap

Presentatie door Phaedra Vanoppen.

Focus Vakmanschap loopt van 2021-2023. Samen met het domeinnetwerk ICE vormen we een lerend netwerk rond vakmanschap.
Enerzijds werken we toe naar een **toolbox** voor het documenteren, delen en activeren van vakmanschapserfgoed in Vlaanderen en internationaal. Er bestaan veel noden en vragen over het documenteren en communiceren over vakmanschap. Om daaraan tegemoet te komen, zal in 2023 een toolbox gelanceerd worden, zowel in Vlaanderen als internationaal.
Anderzijds willen we **tien vakmanschappen documenteren** om de toolbox tot stand te brengen. We gaan die theorie in praktijk uittesten door 10 cases uit te werken, door ze te documenteren, erover te communiceren en activiteiten te organiseren.

Dit doen we samen met het hele domeinnetwerk ICE. Werkplaats immaterieel erfgoed neemt de rol op voor het verlenen van expertise voor het maken van de toolbox, die inhoudelijk op punt te stellen en te zorgen dat we samen komen tot een praktijkvoorbeeld binnen de sector. CAG, CEMPER, ETWIE, PARCUM en Histories (onder voorbehoud) zullen elk een van de cases uitwerken. Met Faro en Histories gaan we de samenwerking aan voor het verlenen van expertise tijdens het proces. En Bokrijk | Vakmanschap & erfgoed is projectverantwoordelijk en zal vijf van de tien vakmanschappen uitwerken.

De vijf vakmanschappen die door de domeinpartners worden uitgewerkt zijn:

- Teeltselectie, uitgewerkt door CAG
- Draailierbouw, uitgewerkt door CEMPER
- Maritiem erfgoed, uitgewerkt door ETWIE
- Histories bepaalt hun uit te werken vakmanschap in de loop van 2022
- Kloostervakmanschappen, uitgewerkt door PARCUM

Bokrijk | Vakmanschap & Erfgoed werkt vijf vakmanschappen uit die kaderen binnen de speerpunten, zijnde hout en historische restauratietechnieken en landelijke architectuur:

- Kuipen
- Lemen en vitsen
- Rietdekken
- Houtsnijwerk
- Vlechtwerk

De toolbox vertrekt vanuit de **vijf basisfuncties** van een erfgoedwerking (herkennen en verzamelen, behouden en borgen, onderzoeken, presenteren en toeleiden, participeren), waarbij we participeren als een transversale functie zien. Het hele project kadert binnen de Unesco-conventie voor het borgen van immaterieel erfgoed, waardoor we maximaal willen inzetten op de participatie van erfgoedgemeenschappen.

Voor het documenteren is er ondersteuning van Alexander Kerkhof. Hij is enerzijds de **bruggenbouwer**, maakt connecties tussen erfgoedgemeenschappen en Bokrijk | Vakmanschap en is

het eerste aanspreekpunt voor partners. Anderzijds is hij ook de **videast** en zal hij mee nadenken over het documenteren van die vakmanschappen.

Er waren alvast veel vragen rond het opstellen van gebruiksovereenkomsten voor het audiovisueel materiaal, die juridisch sluitend zijn maar tegelijk de geest van Unesco-conventie ademen. Daarrond zijn we ook op zoek gegaan naar extra expertise bij een juridisch expert rond immaterieel cultureel erfgoed.

Momenteel is Bokrijk | Vakmanschap & Erfgoed bezig met de opstart van drie trajecten, namelijk het kuipen, rietdekken en houtsnijwerk, en zijn er opstartvergaderingen met partners. In 2022 starten de trajecten van de partners, start de communicatie van het project, en zullen we activiteiten organiseren. Gedurende het project bieden we workshops en vormingen aan over documenteren en communiceren, leerpunten waar we op kunnen inzetten…

CAG werkt dus in kader van het project rond **teeltselectie**. Het gaat over het behoud en verbreding van genetische diversiteit van landbouwgewassen. In die zin sluit dit thema goed aan bij de actuele SDG's. Bovendien is er ook een interessante koppeling met het project MOES-tuin.
Het gaat voor de duidelijkheid niet over zaadveredeling, dat is echt wetenschap en genetica en past minder binnen dit project Focus Vakmanschap. Het gaat dus over de teeltselectie, waarbij boeren-vermeerderaars zaaien en met hun getrainde oog de planten selecteren op de gewenste eigenschappen om te laten doorschieten en zaden te oogsten. Een stiel apart die vandaag onder de boeren steeds meer verdwenen is. Dit is nu bijna volledig in handen van grote bedrijven, maar dat leidt tot een sterke afname van de diversiteit.

We slaan hiervoor de handen in elkaar met 't Grom, andere mogelijke partners zijn vzw Vitale Rassen, netwerk Zelf Zaden Telen, evt. Erfgoed Mechelen, VELT. We hebben een kennismakingsoverleg gehad met Maarten van 't Grom en Alexander, om begin 2022 van start te gaan met Focus Vakmanschap.

Vragen en opmerkingen over Focus Vakmanschap

- Mochten er vanuit de erfgoedcellen en musea linken zijn met maritiem erfgoed / de erfgoedgemeenschap, dan horen ze het bij ETWIE het graag! Contact opnemen kan via *lieselot@etwie.be*.
    - Dit geldt trouwens ook voor alle andere vakmanschappen, mochten er aansluitingen zijn bij bepaalde thema's, laat het zeker weten aan Bokrijk | Vakmanschap & Erfgoed. we willen maximaal inzetten op uitwisseling in het lerend netwerk.
- Kan het concept van erfgoedklassen een rol spelen?
    - Een duo tussen een lokale school en een privé-schrijnwerkersmuseum, als er een focus ligt op houtsnijwerk in een van de vakmanschappen zijn er linken te leggen. Er zijn ook duo's rond maritiem erfgoed.
    - *https://etwie.be/nl/kennisbank/nieuws/groen-licht-voor-bovenlokaal-cultuurproject-erfgoedklassen*
- Zijn er ook moestuiniers die zelf aan die teeltselectie doen?

    - Er is een onderscheid tussen professionele boer-vermeerderaars of moestuiniers, die het hobbymatig te doen. Het lijkt wel interessant om voor Focus Vakmanschap voor beide te kiezen en de verschillen tussen beide in beeld te brengen. Eventueel kunnen we uitwisseling stimuleren tussen beiden. Er zijn veel mogelijkheden, die bekijken we in januari samen met enkele vertegenwoordigers van de erfgoedgemeenschap.
- Texture is ook mogelijke partner voor Focus Vakmanschap, denkende aan vlassoorten eigen aan de streek, bestaan ze nog?
- Meester-leerlingtraject rond het kuipen kan hier ook aan gelinkt worden bijvoorbeeld.
    - Er zijn sowieso twee trajecten in het project waar we met een (afgelopen) meester-leerlingbeurs zitten: de kuipers en de draailierbouwer.

7 Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland: Immaterieel erfgoed en duurzaamheid. Water en land.

Presentatie door Jet Bakels.

Jet werkt bij het team **Kennisontwikkeling** bij KIEN. De komende drie jaar werken zij rond **duurzaamheid**, voornamelijk opgevat als ecologische duurzaamheid. We zien dat heel veel mensen zich laten verpletteren door de grootschaligheid van klimaatverandering en dergelijke, maar we willen tonen hoe ook kleinschalige initiatieven kunnen impact hebben. Het gaat vaak om vormen van **intieme kennis**, heel lokaal en persoonlijk, die overschaduwd worden door grote ontwikkelingen maar die we juist heel erg belangrijk vinden en een podium willen geven. ICE kan rekenen op een grote **emotionele betrokkenheid**. We maken gebruik van *citizen science* (lokale kennis van bewoners die als vorm van wetenschap wordt ingezet) en beogen de relatie met duurzaam ICE te versterken en zo een groeiend ecoburgerschap (een duurzame levenshouding in brede zin) te stimuleren. We voelen rond dit thema een enorme urgentie.

We werken op **vijf onderzoekgebieden:**

- Dier en duurzaamheid
- Land en water
- Stadslandbouw plus
- Bomen
    - Bovenstaande thema's hebben allemaal een directe impact op biodiversiteit
- Verduurzamen van eigen erfgoed

Bij het thema **dier en duurzaamheid** hebben we gemerkt dat diverse vormen van ICE van huis uit gericht zijn op oogsten uit de natuur. Door nieuwe wetgeving of vanuit een besef in de erfgoedgemeenschappen zelf ontstond een inzicht dat hun erfgoed de overexploitatie van landgoed, landschap en dier in de hand werkt. Vanuit dat idee is men tradities gaan laten **evolueren**. Dit soort voorbeelden willen we verspreiden en ondersteunen, zodat ook overheden er zicht op krijgen en zich laten inspireren. Vroeger ging men bv. kievitseieren zoeken, maar dat is nu verboden. Met dezelfde passie gaat men nu nesten zoeken om te beschermen. De imkerij is een tweede voorbeeld, die altijd

gericht was op de honing maar nu ook inzetten op het voeden van de bijen door een biodiverse omgeving te stimuleren. Een ander voorbeeld is riviervisserij. Ze zetten zich ook in om palingen over de dijk te zetten en de vrije gang naar de Sargasso-zee mogelijk te maken.

Water en land is een thema waarbij haast verdwenen praktijken nu weer helemaal terugkomen. Traditionele graslandbevloeiing was door de komst van de kunstmest onnodig, maar door klimaatverandering en de negatieve gevolgen van kunstmest heeft deze praktijk een grote duurzame impact. Dit speelt ook bij overzeese gebieden, verdroging en dergelijke laat mensen weer meer focussen op oude systemen van waterbeheer en -beheersing. Het **heggenvlechten** was een traditie die verdwenen is omdat er prikkeldraad werd gespannen, maar om allerlei redenen waaronder biodiversiteit heeft dit weer een hele nieuwe status.

Stadslandbouw plus, dat gaat over voedsel verbouwen maar het is ook te verbinden met boerenmarkten, structuren waarop in de stad producten worden aangeboden. We willen het niet beperkten tot verbouwen van voedsel, maar breder opentrekken naar initiatieven tot **vergroening** zoals *guerilla gardening*.

We besteden ook aandacht aan immaterieel erfgoed rondom **bomen**. Het zijn focuspunten van onze ideeën over de natuur en hebben ook een hele concrete rol in vergroening. Er bestaan veel gebruiken rond bomen, zoals de lapjesboom in Overasselt.

Ten slotte willen we ook aandacht vragen over **hoe duurzaam** erfgoedpraktijken zijn, denk aan de paasvuren, vuurwerken, de bloemencorso's. Grote manifestatie betekenen ook allerlei verplaatsingen, plastic bekertjes…. Dat zijn allemaal vragen die we willen onderzoeken.

Voor elk erfgoed is een groene component aan te wijzen waarvan het nuttig is om over na te denken. KIEN wil aandacht vragen voor de oplossende kracht van immaterieel erfgoed, het netwerk (gelijkaardig aan het platform immaterieelerfgoed.be) uitbreiden zodat die praktijken in het vizier komen en erover publiceren en daarmee een breed publiek én erfgoedgemeenschappen inspireren.

CAG heeft in oktober samen met KIEN een cultureel erfgoedprojectaanvraag ingediend voor een driejarig project **'Water en land'**. CAG en KIEN slaan de handen in elkaar om immaterieel erfgoed van water en land als hefboom voor ecologische duurzaamheid te inventariseren, onderzoeken en stimuleren voor uitdagingen als waterbeheer, behoud van biodiversiteit en bodemvruchtbaarheid. Samenwerking met en uitwisseling tussen erfgoedgemeenschappen, beheerders en experten staan centraal. Dit internationale pilootproject zet 4 doelstellingen voorop: 1) ICE met kansen voor ecologische duurzaamheid inventariseren, onderzoeken, borgen en zichtbaar maken, 2) erfgoedgemeenschappen ondersteunen in acties om die duurzaamheid uit te spelen en ICE te valoriseren in actueel en toekomstig beleid en beheer, 3) beleidsmakers, experten en gebruikers attenderen op de kansen en mogelijkheden van ICE, en 4) uitwisseling stimuleren van *good practices* van het borgen van duurzaam ICE tussen Vlaamse en Nederlandse erfgoedgemeenschappen, erfgoedpartners, overheden en experten.

Vragen en opmerkingen bij immaterieel erfgoed en duurzaamheid

- Ook in België kennen we tradities rond bomen: *https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/07/16/mysteries-ontrafeld-ons-heerens-boompje-in-poperinge-is-een-mag/*
- Verduurzaming van het eigen erfgoed is iets waar veel aanwezigen mee bezig zijn. In verband met fijn stof van bv. houtkachels die bij het Bakkerijmuseum worde ingezet, wordt volgend voorbeeld gedeeld: *https://www.zonnearc.be/houtkachel-fijnstof/*
- Het voorbeeld van het rietdekken wordt nog aangehaald. Ook in Nederland kennen ze deze praktijk, maar KIEN heeft gezien dat veel rietdekkers hun riet halen in het buitenland, wat natuurlijk niet meteen duurzaam is. het verbouwen van riet in de eigen omgeving kan net duurzaam zijn, het is waterzuiverend en onderdeel van bekkens waar water toegang kan vinden in het kader van overstromingen. Het is interessant om dit soort zaken in kaart te brengen.
- Wat doe je met 'fout' erfgoed, zoals stroperij?
    - Er is een verschil natuurlijk tussen controversieel erfgoed en verboden erfgoed. over controversieel erfgoed kan je debatteren, sensibiliseren. Stroperij is gewoon verboden en daar houden we de handen liever van af. We kunnen wel altijd gaan kijken hoe we bepaalde tradities kunnen heroriënteren naar iets wat niet verboden is.
    - De jacht is voor heel deel van de bevolking ook wel controversieel. Daar proberen te werken rond sensibiliseren, reflectie rond het thema en vooral dialoog stimuleren. Ook de tabaksteelt is een controversieel thema (cfr. infra).

8 Werkplaats immaterieel erfgoed: ICE (in)begrepen

Presentatie door Shana Van Hauwermeiren.

Het project ICE (in)begrepen liep van 2019-2021. De focus van het project was het vraagstuk rond de relatie(s) tussen de collectie(beleids)planning in musea en immaterieel cultureel erfgoed. Immaterieel erfgoed behoort toe aan de erfgoedgemeenschap, dus je kan het moeilijk opnemen in een collectie. Bovendien werken musea vooral rond objecten in hun collectie.

Na een startconferentie in Tilburg, werd desktoponderzoek opgestart. Er werd een kwalitatieve bevraging gedaan bij een aantal Vlaamse musea, onder ander over ICE in eigen werking, toekomstplannen bij musea enzovoort. Deze bevraging werd tegenover het onderzoek in het IMP project geplaatst (*https://www.ichandmuseums.eu/en*) om te benchmarken waar Vlaanderen staat. daaruit bleek dat Vlaanderen een pioniersrol opneemt op dit vlak. Op basis daarvan werden de praktijkexperimenten voor fase 2 uitgetekend.

In een tweede fase gingen we aan de slag met bevindingen uit fase 1. Na een open call waren en vier musea die een **proeftuintraject** wilden volgen: Hof Van Busleyden, Jenevermuseum, Huis van Alijn, Museum M. Op de call voor het lerend netwerk kwamen ook nog 21 reacties binnen. Samen met de proeftuintrajecten vormde ze een **lerend netwerk** van 25 musea. Deelnemers aan het lerend netwerk

konden bij een of meerdere proeftuintrajecten aansluiten om te bij te leren. Ze werden ook aangemoedigd om die kennis en ervaringen te delen, in eigen context te zetten. In intervisies werd in dialoog gegaan met vragen die binnen de vier trajecten naar boven kwamen.

Eén van die vragen was hoe ICE digitaal te gaan **registreren**. Daarvoor werd er met meemoo samengewerkt: van na te denken over de terminologie die nodig was, over de dynamiek van ICE en het opslaan van meerdere versies, tot het opstellen van een abstract voorbeeldmodel voor registratie. Met enkele deelnemers testten we dit model uit. Door te denken vanuit ICE, in plaats vanuit het object of de collectie, werkte dit goed.

Een van de resultaten is een **levende publicatie** over het project: *https://immaterieelerfgoed.be/nl/kennis/collectieplanning*. Daarin hebben ook de vier proeftuinmusea elk een eigen pagina. Er is ook een immer groeiende column van deelnemers van het lerend netwerk, waarin hun ervaringen en voorbeelden gedeeld worden.

Er is momenteel ook nog **overleg met het Departement** CJM, want als je ICE in museale werking wil betrekken blijft dat toch moeilijk. We werken een tool uit hoe je ICE kan integreren in collectieplanning. Er volgt ook nog een (hopelijk) live netwerkdag in 2022 over ICE en collectieplanning.

Het lerend netwerk willen we ook **structureel inbedden** in de werking van de Werkplaats, op vraag van het lerend netwerk zelf, maar er wordt nog bekeken hoe we dit praktisch aanpakken.

9 Erfgoedlab Antwerpen: Au fond Stuivenberg

Presentatie door Hanane Llouh.

Erfgoedlab werkt aan een project **'Geheugen van Stuivenberg'** (een wijk in Antwerpen Noord). Aanleiding voor het project is de verhuis van het Algemeen Ziekenhuis Stuivenberg, wat een herwaardering van de historische site en een transformatie van de wijk met zich meebrengt. Het geeft de nodige urgentie om stil te staan bij wat er zo typisch aan de wijk is, waarom ze er uitziet zoals ze er uitziet en wat we daarvan willen bewaren.

Er zijn verschillende deelprojecten in 'Geheugen van Stuivenberg'. Eentje daarvan **is Au fond Stuivenberg**. Historisch is dit een **soepwijk**, door geografische factoren zoals de aanwezigheid van haven en het slachthuis. Rond het slachthuis zaten verschillende lokale beenhouwers die begin 20e eeuw bouillon of fond gingen trekken. Na WOI zijn die lokale beenhouwers uitgegroeid tot succesvolle soepboeren. Soep van Boom is de bekendste, op een gegeven moment verkochten zij 30.000 liter soep per dag. In de jaren 1970-80 zijn de vele soepboeren gestopt of failliet gegaan door de opkomst supermarkten, bouillonblokjes…. Maar soep is nog altijd heel aanwezig, bijvoorbeeld Soepmie is nu een soepbedrijf gestart in Stuivenberg en is uiteindelijk uitgegroeid tot grote leverancier. Daarnaast heb je ook samenlevingsopbouw, SAAMO, die met wijkbewoners soep maken en soep aanbieden in het gemeenschapscentrum. Buitengewoon onderwijs De Leerexpert maakt ook regelmatig soep met haar leerlingen.

De Stuivenbergwijk is **superdivers**: 73% heeft een migratie-achtergrond. Daarnaast is het een aankomstwijk met verhuisratio van 50%. Erfgoedlab wil dat soep-verleden koppelen aan het heden. Zo willen we gaan kijken naar welke recepten er vandaag leven en welke verhalen er aan verbonden zijn, zoals soep maken uit heimwee naar het thuisland bijvoorbeeld. Die verhalen willen we capteren in de eerste fase. Daarbij hebben we aandacht voor diversiteit binnen de diversiteit: er is niet dé Turkse linzensoep, dé harira. Het is dus vooral vanuit **erfgoedbril** dat het project wordt aangevat: verzamelen, delen en samenbrengen, bewustwording van erfgoed en toeleiden van een breder publiek.

Nu is Erfgoedlab actief bezig met het opsporen van wijkbewoners die willen meegaan in het project. Het is een heel uitdagende wijk, waarin je via-via toegang moet krijgen tot bepaalde mensen. Dit doen we vooral door samenwerking met verschillende organisaties, zoals zorgbedrijf Antwerpen, organisaties die werken met nieuwkomers, scholen.
Bedoeling is om na het verzamelen van recepten en verhalen, dialoogsessies te organiseren om mensen samen te brengen, te kijken naar die diversiteit binnen diversiteit. Tenslotte zullen we ook een online oproep lanceren om recepten te verzamelen.

Als resultaat willen we niet komen tot een klassiek receptenboek. Doorheen het traject zullen we een **digitale publiekswerking** opzetten, een community creëren, waarin verzamelde recepten gedeeld worden via Instagram Reels (korte video's waarin je de soep klaarmaakt). Dit verlaagt ook de drempel voor mensen die de taal niet zo machtig zijn, het is heel visueel. Daarnaast willen we een aantal **proefvideo's** maken van mensen die voor de eerste keer een bepaalde soep proeven. Hun reacties willen we vastleggen. Tenslotte zullen we recepten verzamelen, een aantal daarvan selecteren en via **katernen** verspreiden in de wijk. Informatie die we uit de wijk halen kunnen we zo terugbrengen in de wijk, via winkels, restaurants…

10 Rondje van de tafel

- Verschillende instellingen zijn bezig met trajecten naar de **Vlaamse Inventaris** toe. **FeliXart** heeft hier voorlopig geen ervaring mee. Zouden mensen hier interesse hebben om een kleine werkgroep samen te stellen over hoe ze best praktisch hun eigen immaterieel erfgoed registreren op platform?
    - CAG wil zeker mee nadenken hierover. Een mogelijkheid is om in te tekenen op de basiscursus immaterieel erfgoed van Faro en WIE wanneer die opnieuw wordt georganiseerd. Er wordt ook bekeken met het Bakkerijmuseum hoe de link met brood gelegd kan worden.
- In het overzicht van Erfgoed Noorderkempen stond dat ze bezig zijn rond **dakbedekking**, en ook het MOT werkt rond **strodekken**. Daar kan wellicht uitgewisseld worden.
- Tabaksteelt draagt een **negatievere connotatie** met zich mee. Er zijn nog trajecten die daarmee worstelen, bv. biercultuur en alcohol, frietcultuur en ongezond eten. Zijn er nog mensen die daarmee ervaring hebben? Het lijkt een thema om ooit verder uit te spitten?
    - Tabak zit nog een 'graadje erger' dan alcohol. Je kan moeilijk verwachten dat mensen na bezoek aan het Tabaksmuseum een sigaretje opsteken. In de communicatie over het traject, ligt de focus op ambacht en vakmanschap en wordt tabak als een beetje een bijzaak zien.

    - Belangrijk is om eerlijk communiceren over het traject. Eventueel kan je een bevraging rond het traject doen en zo mogelijke kritiek op radar krijgen. Zo kan je de controverse zeker aanspreken en behandelen.
    - Het Tabaksmuseum in Semois kan misschien ook inspiratie bieden: *http://www.tabac-semois.com/musee.html*
    - In Nederland staan het pijproken en sigaren maken wel op de Inventaris. Daar kan vast ook inspiratie uit geput worden.
    - Bij ICE (in)begrepen werd ook met het Jenevermuseum gediscussieerd over alcoholisme. In hun aanpak gaan ze de negatieve kant van het verhaal niet uit de weg. Er wordt in de vaste opstelling aandacht besteed aan de anti-alcoholpropaganda die vanuit verschillende ideologieën verspreid werd, komt de Wet Vandervelde die het alcoholmisbruik (vooral misbruik van sterkedrank) aan banden probeerde te leggen aan bod, en gaan ze beknopt in op alcoholsmokkel en sluikstokerij. Ook de impact van alcoholgebruik op het menselijk gedrag en op het menselijk lichaam hebben een plaats in de vaste opstelling. Daarnaast bieden educatieve pakketten inzicht in de verantwoorde omgang met alcohol en speelt het Jenevermuseum ook in op de actualiteit, programmeren ze lezingen door experts en ervaringsdeskundigen, debatavonden over alcohol & reclame of de voedingswaarde van alcohol enzovoort.
- Het actief benaderen en betrekken van andere culturen blijft vaak moeilijk. Het valt zelfs breder open te trekken naar mensen waarmee we geen rechtstreekse link hebben, waarmee geen echte erfgoedlink is. Hoe kunnen we die **nieuwe groepen** op een goede manier gaan **benaderen**?
    - Werken met scholen! Buurten met erfgoed, samenwerking opbouwen met lokale verenigingen. Dit werkt heel goed om veel verschillende stemmen te horen.
    - Diversiteitstraject met TERF, stopt in december. Zij ondervinden ook dat het niet makkelijk is om andere culturen te bereiken. Het inschakelen van tussenstructuren en federaties is belangrijk. Daarnaast kan je met diverse gemeenschappen in contact treden door op hun activiteiten aanwezig te zijn, hen informeel aan te spreken en pas nadien uit te nodigen. Ook CEMPER bevestigt dat het contacteren van federaties een nodige stap is, vanuit hun ervaring in een project rond kinderliedjes.
    - Werken met erfgoedambassadeurs wordt ook als tip meegegeven.
    - Voeding is een heel dankbaar en verbindend thema.
- Er werden ook projecten rond **Wikipedia** gesignaleerd in het overzicht. Er wordt de vraag gesteld of er geen gezamenlijk initiatief zou kunnen komen om daarrond allemaal aan de slag te gaan, in plaats van allemaal langs elkaar te werken? Erfgoedcel Zender is bezig met een handreiking over hoe je aan de slag gaat met Wikipedia en Wikimedia. Binnenkort komt dit draaiboek er aan. Ze hebben ook net het nieuws gekregen om een vervolgtraject te doen met Wikipedia, met LEADER-middelen. Ze gaan daarin kijken hoe ze ICE van landbouwgemeenschappen kunnen documenteren op Wikipedia.
    - *https://zender.be/iedereen-wiki/*
    - *https://www.wikiloveswomen.org/*
    - *https://www.vai.be/projecten/wiki-women-design*

- -> op een volgend Domein 4-Overleg of een ad hoc-bijeenkomst kunnen we hier dieper op ingaan, bijvoorbeeld ook om er in de volgende beleidsperiode verder op in te zetten.

11 Afscheid

Het volgend D4O zal in juni doorgaan, met onder andere een focus op beleidsplanning.

12 Bijlage

Oproep Sint-Antoniusvieringen

Heb je als erfgoedcel een Sint-Antoniusviering binnen het werkingsgebied? Of is er vanuit een andere invalshoek interesse of aansluiting te vinden? Deel dan op of rond 17 januari gerust onderstaand bericht!

Help de Sint-Antoniusvieringen in Vlaanderen te laten erkennen als immaterieel erfgoed!

Op 17 januari wordt de heilige Antonius-Abt, 'Toontje met het varken', gevierd. Deze *Sint-Antoniusvieringen* zijn heuse volksfeesten. Jaarlijks nemen duizenden mensen uit verschillende dorpen en verenigingen hieraan deel. Met als belangrijk element de verkoop van varkenskoppen. Hoewel de vieringen er ook dit jaar wellicht wat anders zullen uitzien, kan je bijvoorbeeld in Rotselaar, Geel-Bel, Edegem, Oosthoven, Herdersem, Houtem, Achtel, Millegem, Koningshooikt, Wolfsdonk, As, Bocholt en nog heel wat andere Vlaamse dorpen rond 17 januari terecht om een (alternatieve) Sint-Antoniusviering mee te maken. Zelfs in deze moeilijke tijden hechten vele mensen belang aan deze viering en daarom willen we ze extra in de kijker zetten!

Op initiatief van enkele verenigingen, willen *Centrum Agrarische Geschiedenis*, *Histories* en *PARCUM* de Sint-Antoniusvieringen in Vlaanderen laten erkennen als immaterieel cultureel erfgoed. Samen met zoveel mogelijk lokale vieringen.

Hoe kan jij helpen? Het is belangrijk voor de erkenning om aan te tonen dat de Sint-Antoniusvieringen een breed gedragen fenomeen zijn. Daarom lanceren we een bevraging. Ben jij van ver of dichtbij betrokken bij een Sint-Antoniusviering? Of vind jij dat deze traditie niet mag verloren gaan? Vul dan de *bevraging* in. Organiseer je zelf jaarlijks een viering? Bespreek dan zeker met het organiserend comité om een registratie in de feestendatabank van Histories te realiseren om zo het erkenningsdossier mee te vervolledigen!

Contact:
Laura Danckaert
Centrum voor Agrarische Geschiedenis
laura.danckaert@cagnet.be

016 37 21 90

Julie Aerts
PARCUM
julie.aerts@parcum.be
016 40 60 73

Frea Vancraeynest
Histories
frea.vancraeynest@historiesvzw.be
015 80 06 35